

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ
НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА»**

Виконала: студентка II курсу магістратури
спеціальності 013 Початкова освіта

Торак М.П.

Керівник :

Дутко О.М., кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки та
управління навчальним закладом

Рецензент :

Моцик Р.В., кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри інформатики

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	9
1.1. Поняття здоров'я збереження молодших школярів у науковій та методичній літературі.....	9
1.2. Перспективи впровадження здоров'я збережувальних технологій в освітній процес початкової школи	17
1.3. Можливості використання здоров'я збережувальних технологій на уроках природознавства	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'Я ЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ПРИРОДОЗНАВСТВА	34
2.1. Педагогічні умови формування здоров'я збережувальної компетентності.....	34
2.2. Технологія організації дослідно-експериментальної роботи.....	43
2.3. Реалізація технології формування здоров'я збережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства.....	51
2.4. Оцінка ефективності технології формування здоров'я збережувальної компетентності молодших школярів	56
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

XXI століття – період великих зрушень, які торкнулися всього людства. У зв'язку з цим вектором нового століття є трансформація уявлень про цілі, важелі та цінності життя, формування важливих компетентностей. У структурі загальної середньої освіти особливе місце належить початковій школі, яка на етапі модернізації змісту освіти ставить перед собою завдання створення умов для утвердження особистісного навчання; орієнтації на реалізацію компетентнісного підходу до змісту освіти; максимального спрямування на формування універсальних компетентностей, однією з ключових є здоров'язбережувальна [11]. У Національній доктрині розвитку освіти України XXI століття в розділі «Здоров'я нації через освіту» зазначено: «...державна політика в галузі освіти спрямована на забезпечення здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній. Це здійснюється через розвиток ефективної здоров'язбережувальної освіти, повноцінне медичне обслуговування, створення екологічно сприятливого життєвого простору, залучення до фізичної культури і спорту всіх учасників освітнього процесу» [44, с. 10–11]. Але складна соціально-економічна кон'юнктура розвитку України призвела до високого рівня захворюваності, особливо серед дитячого населення. Так, спеціальними медичними дослідженнями стану здоров'я молодших школярів встановлено, що в них найчастіша системна патологія – захворювання кістково-м'язової системи (71,8 % учнів); у 47,9 % дітей діагностували ураження шлунково-кишкового тракту; у 15,5 % учнів виявлені зміни з боку серцево-судинної системи; значною була кількість випадків патології ЛОР-органів (30,3 %); 14,8 % школярів мали порушення обміну речовин у вигляді ожиріння, переважно I ступеня; у 14,1 % учнів, особливо в 4-му класі, відзначалася патологія зору [46]. Тому, одним із головних завдань сучасної початкової освіти є формування у дітей знань, умінь і навичок збереження здоров'я та розуміння переваг здорової людини, а діяльність учителя на кожному уроці повинна бути орієнтована на прищеплення дітям стійкої позиції до цінності здоров'я, почуття відповідальності за збереження й

зміцнення власного здоров'я. Отже, основним завданням сучасної школи стає виховання компетентної особистості, яка не тільки володіє знаннями щодо здоров'язбереження, а й уміє застосовувати їх у житті, адаптуватися до складних соціальних умов, підтримувати своє здоров'я на належному рівні, надавати опір негативним впливам [38; 46, с. 462].

Аналіз актуальних досліджень. Значний внесок у вирішення досліджуваної проблеми зробили як класики педагогічної науки: А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, так і сучасні вчені: Г. Апанасенко, І. Бех, Н. Бібік, Г. Буліч, М. Гончаренко, В. Горашук, С. Кириленко, В. Оржеховська, праці яких присвячені педагогічним аспектам формування здорового способу життя особистості. Культура здоров'я та здоровий спосіб життя визначаються О. Бідою, Л. Білик, Г. Кривошеєвою, Г. Презлятою, Л. Сущенко як об'єкт соціального пізнання та важливий чинник виховання особистості.

Із погляду організаційно-методичного вирішення вказаної проблеми основними та ґрунтовними є праці таких науковців, як Т. Андрющенко, Є. Дорошенко, І. Зверев, Р. Клопов, О. Ковальова, В. Лях, Т. Нікіфорова, В. Пашенко та ін., які досліджували здоров'язбережувальний аспект в освіті й особливості його організації в системі навчання. Проблемі збереження здоров'я дітей молодшого шкільного віку, присвятили свої дослідження: Н. Бібік, А. Борисенко, І. Брехман, О. Ващенко, М. Гончаренко, О. Дубогай, І. Дубровіна, Н. Кацур, С. Кондратюк, А. Маслоу, О. Московченко, В. Оржеховської, О. Савченко, С. Свириденко та ін.

Вивчення традиційної діяльності початкової школи на сьогоднішній день показало, що вона не сприяє формуванню здорової особистості молодшого школяра. Більшість педагогів не готові правильно та в системі здійснювати діяльність із збереження й зміцнення здоров'я школярів. При цьому, кожен урок має певні дидактичні можливості для організації здоров'язбережувальної діяльності в навчальному процесі.

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури і вивчення досвіду педагогічної діяльності дозволили нам виявити суперечність між необхідністю

формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства та недостатньою реалізацією ідеї здоров'язбереження дітей в практиці сучасної початкової освіти. На основі цього нами був зроблений вибір теми дослідження «Технології розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи на уроках природознавства».

Об'єкт дослідження – процес навчання природознавства учнів початкових класів.

Предмет дослідження – технології формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та практичне доведення доцільності використання розробленої технології формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства.

Гіпотеза дослідження – навчальний процес на уроках природознавства сприятиме формуванню здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів, якщо:

- реалізуються на практиці технології формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства;
- технології формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства включає три етапи (адаптаційний, інтеграційний, рефлексивно-творчий) і забезпечує перехід від адаптивного до креативного рівня формування здоров'язбережувальної компетентності;
- реалізація технологій передбачає дотримання комплексу педагогічних умов, що забезпечують ефективність застосування технології.

Відповідно до мети визначено, такі **завдання дослідження**:

1. Вивчити науково-методичну базу з основ здоров'язбережувального навчання.

2. Розкрити основні характеристики здоров'язбережувальних технологій у навчанні природознавству молодших школярів та їх роль в підвищенні успішності.
3. Відібрати найбільш ефективні здоров'язбережувальні технології у навчанні природознавству молодших школярів.
4. Визначити критерії та показники ефективності формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства.
5. Виявити умови формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства.
6. Розробити та експериментально перевірити ефективність реалізації технології формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства.

У процесі вирішення поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження:

- **теоретичні** (аналіз і узагальнення педагогічної, психологічної, медичної літератури, синтез, абстрагування, моделювання, конкретизація);
- **емпіричні** (цілеспрямоване педагогічне спостереження, порівняння, бесіда, анкетування, ранжування, тестування учнів, констатувальний і формувальний експерименти);
- **статистико-математичні методи** обробки експериментальних даних.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що виклад основних положень і висновків створюють передумови для розробки здоров'язбережувального навчально-методичного забезпечення навчального процесу на уроках природознавства; виявлено потенціал змісту навчальної дисципліни «Природознавство» для формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів тощо.

Матеріали дослідження з організації даного процесу можна використовувати в практичній діяльності вчителів початкової школи, процесі написання студентами курсових і випускних кваліфікаційних робіт.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на наукових і науково-практичних конференціях, семінарах – III Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (17-18 квітня 2019 р., м. Вінниця) «Засоби формування у молодших школярів здоров'язбережувальної компетентності на уроках «Природознавства»; науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2018-2019 навчальному році (24-25 квітня 2019 року) «Інноваційні підходи до формування природознавчої компетентності майбутніх учителів початкової школи»; Всеукраїнській науково-практичній конференції «Технології виховання і розвитку дітей в умовах сучасного закладу дошкільної освіти» (26 вересня 2019 року, Кам'янець-Подільський) «Впровадження здоров'язбережувальної технології на уроках природознавства в початковій школі в умовах реалізації Нової української школи»; III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (23-24 жовтня 2019 року. Кам'янець-Подільський, 2019) «Формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти в умовах наступності»; Всеукраїнській інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (24-25 жовтня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський) «Формування природознавчої компетентності молодших школярів засобами здоров'язбережувальних технологій в умовах реалізації концепції Нової української школи»; Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (24-25 жовтня 2019 р., Івано-Франківськ) «Специфіка формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках природознавства».

Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імен Івана Огієнка (2018–2019, 2019-2020 н.рр.) та методичних об'єднаннях вчителів початкових класів навчально-виховного комплексу «Берегометська

гімназія» Вижницької районної ради Чернівецької області, смт Берегомет, Вижницького району Чернівецької області.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в статті: «Створення здоров'язберезувального середовища початкової школи» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2019).

Структура дипломної роботи. Робота складається з двох розділів, шести підрозділів, списку використаних джерел, додатків.

База дослідження. Чернівецька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №38, м. Чернівці.

Структура і обсяг. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного із них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило нам сформулювати ряд узагальнених висновків теоретичного характеру і рекомендацій прикладного знання:

1. учені приділяли значну увагу проблемі збереження та зміцнення здоров'я учнів в умовах школи, зокрема й початкової. Однак, досвід більшості дослідників, педагогів із здоров'язбереження учнів не впроваджуються скрізь в практику початкової школи, а потенціал змісту навчальної дисципліни природознавство з метою формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів не розкрито в достатній мірі.

Аналіз стану сучасної практики навчання показує, що охорона здоров'я школярів визначає пріоритетність завдання формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на уроках природознавства. Це вказує на необхідність створення активного навчального середовища, в якому освітній процес відбуватиметься за спеціальної організації, що призведе до формування здоров'язбережувальної компетентності учнів.

Сутність поняття «здоров'язбережувальна компетентність» являє собою результат-продукт здоров'язбережувального навчального процесу на уроках природознавства, що сприяє розвитку компетентнісного підходу в освіті.

2. Розроблено технологію формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства, що представляє собою механізм для розкриття особистісного потенціалу учнів, що обумовлює їх розвиток і саморозвиток.

3. Визначено критерії та показники ефективності формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства, що дозволяють об'єктивно оцінювати і вчасно коригувати процес здоров'язбереження школярів.

Якісна сторона адаптивного, репродуктивного, евристичного та креативного рівнів розкривається у змісті критеріїв і їхніх показників.

4. Виявлено педагогічні умови формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства: організація

навчального процесу з урахуванням фізіологічних особливостей учнів; послідовна реалізація вчителем здоров'язбережувального потенціалу змісту навчальної дисципліни «Природознавство»; забезпечення на уроці гармонізації здоров'язбережувального середовища шляхом взаємодії її просторово-предметного, емоційного, технологічного, соціально-ціннісного компонентів; спрямованість мотивації на формування здорового способу життя; забезпечення рефлексивної спрямованості навчальної діяльності школярів.

Дані умови розширюють і впорядковують напрямки організації здоров'язбережувального навчального процесу, що забезпечує формування здоров'язбережувальної компетентності дітей.

5. Виконана дослідно-експериментальна робота дозволила здійснити розробку і експериментальну перевірку технології реалізації моделі формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів на уроках природознавства в практиці початкової школи. Реалізація даних педагогічних умов забезпечує підвищення рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності дітей, що дозволяє вважати мету дослідження досягнутою.

Узагальнюючи сказане, можна стверджувати, що поставлена проблема та завдання дослідження в цілому розв'язано, висунута гіпотеза підтверджена результатами експериментальної роботи, мета досягнута.

У процесі теоретичної та експериментальної роботи визначилося коло питань, які не могли бути вирішені в межах нашого дослідження, але представляються нам актуальними в плані подальшого вдосконалення навчального процесу. Потребують подальшого вирішення проблема специфіки реалізації здоров'язбережувальних методів і прийомів на етапі наступності навчання. Зазначені проблеми можуть стати предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М.Ю. Системное использование педагогом элементов арттерапии // Среднее профессиональное образование. 2007. № 6. С. 64-66.
2. Антонова О.Є., Поліщук Н.М. Підготовка вчителя до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів : монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 248 с.
3. Астахова О. В., Тихоплав С. М. Динамічні паузи як один із ефективних методів забезпечення оптимізації рухової активності школяра // Початкове навчання і виховання. 2011. № 12 (269). С. 2-9.
4. Баева, Л. Рефлексивная мотивация действий учителя и ученика аева // Директор школы. 2007. № 5. С. 65-68.
5. Бережна Л. К. Програмно-цільовий підхід до організації роботи школи сприяння здоров'ю // Управління школою (Основа). 2007. № 19–21. С. 63–66.
6. Бережна Т. І. Здоров'язбереження – чиїх рук справа? Національна мережа шкіл сприяння здоров'ю як інноваційний освітній процес // Управління освітою. 2011. № 7 (259). С. 14-17.
7. БратищенкоІ. В. Впровадження здоров'язбережних технологій у навчальному закладі *Електронний ресурс+. 2012. URL : <http://teacherjournal.com.ua>.
8. Будник О. Педагогіка здоров'язбереження в сучасній початковій школі / Гірська школа Українських Карпат. 2014. № 11. С. 30–33.
9. Васютіна Т. Сирих О. Фізкультхвилинки на уроках природознавства // Рідна школа. 2005. № 12(911). С. 63-66.
10. Ващенко О., Свириденко С. Здоров'язберігаючі технології в загальноосвітніх навчальних закладах // Директор школи. 2006. № 20. С.12–15.
11. Ващенко О. М. Організація навчально-виховного процесу з «Основ здоров'я в 1–4 класах» : навч. метод. посібник. Кам'янець-Подільський ФОП Сисин О. В., 2010. 167 с.

12. Ващенко О. М. Особливості побудови здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи // Здоров'я та фізична культура. 2014. № 4(292). С. 2–9.
13. Ващенко О., С. Свириденко Як створити школу сприяння здоров'ю. Київ : Шкільний світ, 2008. 112 с.
14. Височан Л. М. Шляхи формування здорового способу життя в учнів початкових класів // Молодий вчений. 2014. № 3(06). С. 84–86.
15. Володарська М. О. Усі уроки з курсу «Основи здоров'я». 1–4 класи. – 2-ге вид.. Харків : «Основа», 2011.
16. Водолазська Т.В. Перспективи формування здоров'язбережувального освітнього середовища початкової школи // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2014. № 2. С. 15–19.
17. Гільберг Т.Г., Сак Т.В. Природознавство : підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Генеза, 2014. 176 с.
18. Грущинська І.В. Природознавство : підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Освіта, 2013. 176 с.
19. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. [Електроний ресурс]. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011/>.
20. Державний стандарт початкової освіти. URL : <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novuj-derzhstandart-poc-hatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 01.11.2018).
21. Дудко С. Г. Здоров'язбережувальні компетентності учнів початкових класів та шляхи їх формування // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук, праць / ред. кол.: Н. В. Гузій (відп. ред.). Київ., 2013. Вип. 232 (32). С. 203-207.
22. Дудко С. Г. Методичні засади інтегрованого навчання в здоров'язбережувальному навчальному середовищі початкової школи // Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук, праць за матеріалами міжнар.

- наук.-практ. конф. / [Голов, ред. В. Р. Ільченко]. Полтава, 2014. Вип. 6. С. 252-257.
23. Енциклопедія інновацій / [за ред. Р. Дяківа]. Київ : Міжнародна економічна фундація, 2012. 599 с.
24. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
25. Єфімова В. М. Здоров'язбережувальні технології у контексті педагогічних досліджень // Проблеми фізичного виховання і спорту. 2010. № 1. С. 57-60.
26. Ільченко В. Р. Дидактичні умови здоров'язбережувального навчального середовища // Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук, практ. конф. «Теоретичні та методичні основи організації здоров'язбережувального навчального середовища загальноосвітньої школи та ВНЗ». 14 квіт. 2011 р. / редкол. : В. Р. Ільченко (голов, ред.) та ін. Полтава. 2011. Вип. 3.
27. Ирхин, В. Н., Ирхина И. В. Урок и здоровье школьников. Тирасполь : Изд-во Приднестровского ун-та, 2009. 215 с.
28. Карапузова Н. Д. Здоров'язбережувальні технології у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2015. № 1. С. 39–45.
29. Кацур Н. Здоров'я дітей – здоров'я нації (про формування здорового способу життя у школярів) // Рідна школа. 2002. № 7. С. 11–14.
30. Карапузова Н.Д., Починок. Є. А., Помогайбо В. М. Педагогічна ергономіка: створення комфортного та безпечного навчального середовища у початковій школі // Постметодика. 2012. № 5. С. 8-12.
31. Коваль Н. С. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів // Упровадження нового змісту початкової освіти: теорія і практика : матеріали Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених пам'яті Т. М. Байбари (Полтава, 3–4 квіт. 2012 р.) / Полтавський нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : ПП Шевченко, 2012. С. 78-80.

32. Ковалько В. Здоровьесберегающие технологии в начальной школе / В. Ковалько // Валеология. 2008. № 3. С. 11-14.
33. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Локшина О.І. та ін. / Під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
34. Кондратюк С. М., Рубан Л. І. Технологія організації сучасного уроку в початковій школі // Серія: Педагогіка і психологія : зб. статей. Ялта : РВВ КГУ, 2013. Вип. 41. Ч. 2. С. 260–265.
35. Кукушкин, В. С., Дыхан Л. Б., Трушкин А. Г. Педагогическая валеология : учеб. пособие для студентов педагог, вузов ; под ред. В. С. Кукушкина. Москва : ИКЦ МарТ, 2005. 528 с.
36. Кыверялг А.А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. 282 с.
37. Мазуренко Л. Формування навичок здорового способу життя у молодших школярів в позаурочний час. Київ : Шкільний світ, 2008.
38. Мельник І.М. Аксиологічний аспект технології здорового способу життя молодших школярів // Сучасні технології навчання в початковій освіті : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (13–14 квітня 2006 р.) / Редкол.: З. Сіверс, О. Кононко, Е. Белкіна та ін. – Київ : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2006. С. 105–108.
39. Меретукова З. К., Чиназирова А.Р. Проблемное обучение как фактор создания здоровьесберегающей образовательной среды // Вестник Адыгейского государственного университета. 2008. № 5. С. 59-64.
40. Митяева А. М. Здоровьесберегающие педагогические технологии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 2008. 192 с.
41. Московченко О.Н. Оптимизация физических нагрузок на основе индивидуальной диагностики адаптивного состояния у занимающихся физической культурой и спортом (с применением компьютерных технологий) : автореф. дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теория и методика

физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры». Москва, 2008. 62 с.

42. Морозова А. А. Здоровьесберегающая среда образовательного учреждения / А. А. Морозова // Научные исследования в образовании. 2008. № 2. С. 45-46.

43. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закладів. 1–4 кл. Київ. : «Освіта», 2011 392 с.

44. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Шкільний світ. Київ, 2001. 24 с.

45. Омельченко Л.П., Омельченко О. В. Здоров'я творча педагогіка. Харків : «Основа», 2008. 205 с.

46. Оржеховська В. М. Здоров'я збережувальне навчання і виховання: проблеми, пошуки // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : [збірник наукових праць / Інститут проблем виховання АПН України; за ред. І. Д. Беха]. Вип. 10, Т. 1. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2007. С. 461–466.

47. Осадченко Т. Створення здоров'я збережувального середовища початкової школи : практичний порадник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2016. 234 с.

48. Пономаренко Л. В., Тютюнник С. В. Ми обираємо здоров'я! Сценарій заходів здоров'я збережувального спрямування. 1–4 класи. Харків : «Основа», 2015. 120 с.

49. Природознавство. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів для 1-4 класів з українською мовою навчання. URL : http://www.mon.gov.ua/images/gr/pr/ukr_mova.doc..

50. Про типові навчальні плани початкової школи : наказ Мін. освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011. № 572 // Початкова школа. : наук.-метод. журн. 2011. № 8. – С. 1-7.

51. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : наук.-метод. посіб. для вчителів і методистів початкового навчання. Київ : СПД «Цудзиневич Т.», 2007. 204 с.

52. Самусь Т. В. Соціально-економічні аспекти здоров'язбережувального навчання // Педагогіка та психологія. 2015. Вип. 49. С. 115–128.
53. Система виховання у початковій школі (за Національною програмою виховання учнів 1–12 класів МОН України) / Упоряд. А. В. Лихва. Харків : «Основа», 2010.
54. Сливка Л. Організація здоров'язберігаючого середовища молодшого школяра: теоретичні й практичні аспекти // Гірська школа українських Карпат. 2014. № 11. С. 44–47.
55. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе. Москва : АРКТИ, 2005. 320 с.
56. Соколова Л. А. Рефлексивный компонент деятельности как необходимое условие развития учителя и учащихся // Иностранные языки в школе. 2005. № 1. С. 19-26.
57. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1. Київ : Рад. школа, 1976. С. 55-206.
58. Сучасні технології збереження здоров'я учнів: кращий досвід [Електронні дані] / авт. кол. ; уклад. А. Г. Обухівська, І. І. Цушко. Київ : Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2015. 221 с.
59. Тихомирова Л. Ф., Морозова С. Б. Формирование здоровьесберегающей среды образовательного комплекса «Школа – сад» // Ярославский педагогический вестник. 2011. № 3. Том II (Психолого-педагогические науки). С. 41–44.
60. Хуторской А.В. Современная дидактика : учеб. пособие перераб. 2-е изд. Москва : Высш. шк., 2007. 639 с.
61. Шиян Н.І. Впровадження інтегрованих курсів в здоров'язбережувальне навчальне середовище початкової школи // Scientific Journal «ScienceRise». 2015. № 6/1(11). С. 68–71.
62. 20 позакласних заходів. 1–4 класи / Упоряд. Ю. Є. Бардакова. Харків : «Основа», 2009.